книжку (джерелознавчо-історіографічний аспект питання) // До джерел : збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. Київ ; Львів, 2004. Т. 2. С. 75–95.
2. Дашкевич Я. Р. Хто вони — «вірмено-кипчаки»? (Про етнос творців вірмено-кипчацьких рукописів XVI–XVII ст.) // Вісник Матенадарану. Єреван, 1994. № 16. С. 58–110.
3. Alasania G. Kipchaks in Georgia // Caucasus Journal of Social Sciences.2012. Vol. 5, No. 1. P. 7–23.
4. Stopka K. Milites et nobiles: Ormianie a stan szlachecki Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego od XIV do XVI wieku // Lehahayer. Czasopismo poświęcone dziejom Ormian polskich. 2018. T. 5. S. 15–106.
5. Осипян О. Л. Етнічна та конфесійна ідентичності у формуванні міських «націй» Львова в другій половині XIV – першій половині XV ст. («вірмени» і «татари») // Наукові записки УКУ. 2015. Ч. 7: Історія. Вип. 2. С. 99–125.

Артем Ямковий

СТАРООБРЯДНИЦЬКІ ГРОМАДИ ПОДІЛЛЯ: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ САМОБУТНОСТІ

Анотація. *У статті досліджується процес виникнення та історичного розвитку старообрядницьких громад на території Поділля у XVIII – на початку XX ст. Висвітлено причини міграції старообрядців (пилипонів), напрямки їх розселення та соціально-економічну адаптацію в регіоні. Особливу увагу приділено механізмам збереження етнокультурної та релігійної самобутності подільських старообрядців через традиційне конфесійне життя, побутовий уклад та культурні консервативи.*

Ключові слова: *Поділля, старообрядці, пилипони, етнокультурна самобутність, релігійні громади, конфесійна історія, краєзнавство.*

Artem Yamkovyi

OLD BELIEVER COMMUNITIES OF PODILLIA: HISTORY OF FORMATION AND PRESERVATION OF ETHNOCULTURAL IDENTITY

Abstract. *The article examines the process of emergence and historical development of Old Believer communities in the territory of Podillia in the 18th – early 20th centuries. The reasons for the migration of Old Believers (Pylypons), the directions of their settlement, and their socio-economic adaptation in the region are highlighted. Particular attention is paid to the mechanisms of preserving the ethnocultural and religious identity of Podillia Old Believers through traditional confessional life, everyday lifestyle, and cultural conservativisms.*

Keywords: *Podillia, Old Believers, Pylypons, ethnocultural identity, religious communities, confessional history, local history.*

Соціокультурна та конфесійна історія Поділля відзначається винятковим різноманіттям, сформованим багатовіковим співіснуванням різних етнічних та релігійних груп. Важливе й унікальне місце серед них посідають громади старообрядців (у регіональній традиційній номенклатурі часто звані «пилипонами» або «пилипівцями»), які з'явилися на подільських землях у

першій половині XVIII ст. Внаслідок церковної реформи патріарха Никона в Московському царстві (середина XVII ст.) та подальших жорстких державних репресій значна частина прихильників давнього обряду змушена була шукати притулку за кордоном, зокрема на території західних держав [1, с. 42].

Поділля, яке на той час перебувало у складі Речі Посполитої, приваблювало старообрядців відносною релігійною терпимістю польської шляхти, а також можливістю отримати земельні наділи та пільги для ведення господарства. Місцеві магнати й шляхта були зацікавлені в заселенні спустошених під час воєнних дій земель та заснуванні нових поселень, тому надавали старообрядцям так звані «слободи» – звільнення від податків і повинностей на певний термін [3, с. 115].

Масова міграція старообрядців на Поділля мала декілька хвиль. Перші осередки виникли на Брацлавщині та Південному Поділлі (зокрема в районах сучасних Вінницької та Хмельницької областей). Поселенці засновували окремі слободи та поселення, середовища яких вирізнялися замкненістю та чіткою внутрішньогруповою самоорганізацією. Серед найвідоміших старообрядницьких осередків Подільського регіону варто відзначити поселення Жмеринського, Мурованокуриловецького, Чечельницького та Віньковецького районів (зокрема с. Любомирка, с. Курилівці, слободу Рашків та ін.) [2, с. 88].

За соціо-конфесійним складом подільські старообрядці поділялися на декілька основних течій («згод»), серед яких чітко вирізнялися попівці (які мали священників та приймали втікачів-священників з синодальної церкви) та безпопівці (які відмовилися від інституту священства через уявлення про настання «царства антихриста» та втрату ієрархії) [4, с. 64]. Попри конфесійній розкодифікації всередині самого старообрядництва, зовнішній вектор їхньої діяльності був спрямований на збереження власної ідентичності та протистояння асиміляційним впливам з боку як домінуючої православної церкви, так і польсько-католицького середовища.

Господарська діяльність подільських старообрядців відігравала ключову роль у їхній успішній соціально-економічній адаптації. Старообрядці зарекомендували себе як висококваліфіковані ремісники, городники, садівники, будівельники та торгівці. На Поділлі вони славилися вирощуванням якісних садово-городніх культур, будівництвом дерев'яних споруд і розвитком візницького промислу [3, с. 120]. Завдяки працьовитості, суворій внутрішній дисципліні, тверезому способу життя та взаємовиручці громади швидко досягали економічної стабільності, що ставало додатковим фактором збереження їхнього цілісного внутрішнього устрою.

Ключовим механізмом збереження етнокультурної самобутності старообрядницьких громад Поділля виступав сувора консервація побуту, традицій та релігійного укладу. Релігія для старообрядця була не лише конфесійною приналежністю, а й всеохоплюючим способом життя, що нормував усі його сфери – від побутового етикету до специфіки одягу та харчування [1, с. 50].

Етнокультурна самобутність подільських старообрядців проявлялася у таких ключових вимірах:

1.мовно-конфесійна традиція: збереження церковнослов'янської мови давньоруської редакції як богослужбової та староросійських діалектів у повсякденному спілкуванні, використання богослужбових книг, виданих до реформи Никона або переписаних від руки за давніми зразками [5, арк. 12];

2.архаїка обрядовості та іконопису: суворе дотримання двоперсного хресного знамення, особливості знаменного співу в храмовому богослужінні, збереження традиційного візантійсько-руського іконопису й міднолитої пластики (хрести, складені ікони) [4, с. 72];

3.побутовий ізоляціонізм: обмеження близьких контактів та шлюбів з іновірцями («мирськими»), наявність окремого посуду для сторонніх осіб, особливі приписи щодо зовнішнього вигляду (носіння чоловіками борід, традиційного одягу – косовороток, поясів-попружок, а для жінок – хусток, зашпилених під підборіддям булавкою) [2, с. 95];

4.освітня система громад: функціонування внутрішньогромадських шкіл при молитовних будинках або храмах, де дітей навчали старослов'янської грамоти, читанню Псалтиря та знаменного співу [1, с. 55].

Після включення Поділля до складу Російської імперії наприкінці XVIII ст. становище старообрядців зазнало суттєвих змін. Незважаючи на спільне східнослов'янське походження та мову, царський уряд та Російська православна церква розглядали старообрядців як «розкольників» і довго застосовували щодо них дискримінаційні заходи [3, с. 128]. Лише видання Маніфесту про віротерпимість 1905 р. дозволило подільським старообрядницьким громадам офіційно реєструватися, будувати мурovані храми та відкривати власні навчальні заклади.

Таким чином, старообрядницькі громади Поділля становлять собою унікальний приклад збереження локальної етнокультурної та релігійної самобутності в умовах іншоетнічного та іншоконфесійного середовища. Сформувавшись як результат вимушеної втечі від релігійних переслідувань у XVIII ст., вони змогли не лише адаптуватися до соціокультурних умов регіону, а й сформувати особливий культурно-господарський ландшафт Поділля, зберігши давні елементи традиційної культури до сьогодення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус П. В. Історія конфесій на Поділлі: навчальний посібник. Вінниця: ВДПУ, 2012. 184 с.
2. Євсєєва Т. М. Старообрядництво в Україні: історія, сучасний стан та перспективи дослідження. *Український історичний журнал*. 2008. № 4. С. 85–98.
3. Зінченко А. Л. Традиційні конфесії Поділля XVIII – початку XX ст. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2015. 240 с.
4. Таранець С. В. Старообрядництво в Україні (XVIII–XX ст.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2004. 352 с.
5. Державний архів Вінницької області (ДАВО). Ф. 200. Оп. 1. Спр. 412. Про стан старообрядницьких громад у Подільській губернії (1890 р.). 45 арк.

Наталія Кузьмінець, Олена Стадник

АСИРІЙСЬКА ЕТНІЧНА МЕНШИНА НА ВІННИЧЧИНІ У РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Анотація. *У статті досліджено становище та особливості розвитку ассирійської етнічної меншини на Вінниччині в роки незалежності України. Розглянуто історичні передумови формування ассирійської громади Вінниці, її професійну діяльність, особливості розселення та внутрішньої самоорганізації. Проаналізовано вплив змішаних шлюбів, асиміляційних процесів і демографічних змін на відтворення етнічної ідентичності. Окрему увагу приділено ролі релігії, родинних традицій, ассирійської мови, історичної пам'яті та культурної спадкоємності у збереженні самобутності громади. Висвітлено процес інституційного оформлення ассирійського культурного життя, зокрема створення у 2007 р. громадської організації «Вінницький обласний центр ассирійської культури та мистецтва». Визначено основні тенденції сучасного становища ассирійської громади та її місце в етнокультурному просторі Вінниччини.*

Ключові слова: *ассирійці, Вінниччина, Вінниця, етнічна меншина, етнічна ідентичність, асиміляція, національно-культурні організації, релігія, історична пам'ять, культурна спадщина.*

Nataliia Kuzminets, Olena Stadnyk

THE ASSYRIAN ETHNIC MINORITY IN VINNYTSIA REGION DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE

Abstract. *The article examines the status and development of the Assyrian ethnic minority in Vinnytsia region during the years of Ukraine's independence. The historical background of the formation of the Assyrian community in Vinnytsia, its professional activities, settlement patterns and forms of internal self-organization are analyzed. Particular attention is paid to the influence of mixed marriages, assimilation processes and demographic changes on the reproduction of ethnic identity. The role of religion, family traditions, the Assyrian language, historical memory and cultural continuity in preserving the community's identity is examined. The article also considers the institutional development of Assyrian cultural life, particularly the establishment in 2007 of the Vinnytsia Regional Center of Assyrian Culture and Art. The main tendencies in the contemporary development of the Assyrian community and its place in the ethnocultural space of Vinnytsia region are identified.*

Keywords: *Assyrians, Vinnytsia region, Vinnytsia, ethnic minority, ethnic identity, assimilation, national and cultural organizations, religion, historical memory, cultural heritage.*

Ассирійська етнічна спільнота належить до найменших за чисельністю національних меншин Вінниччини. Її присутність у регіоні має тривалу історію, а сучасний стан сформувався під впливом міграційних процесів, радянської спадщини, міжетнічних контактів, асиміляції та внутрішньої культурної самоорганізації. Особливе значення для збереження спільноти мало